

HET INTERNAAT

Van Serhi Zjadan verscheen ook bij De Geus

Vorosjylovhrad

Serhi Zjadan

Het internaat

Roman

Vertaald uit het Oekraïens door
Tobias Wals en Roman Nesterenco

DE GEUS

Oorspronkelijke titel Интернат, verschenen bij

Meridian Czernowitz, Tsjernivtsi in 2017

Oorspronkelijke tekst © Serhi Zjadan, 2017

© Suhrkamp Verlag Berlin 2018

All rights reserved by and controlled through

Suhrkamp Verlag Berlin.

Nederlandse vertaling © Tobias Wals en Roman Nesterenco en

De Geus BV, Amsterdam 2022

Omslag Paul Pollmann

Omslagbeeld Houston.pda/ Shutterstock

Typografie Perfect Service

ISBN 978 90 445 4786 3

NUR 302

Voorwoord van de vertalers

Stel je voor: je leeft in een grauwe provinciestad en leidt een routineus leventje, met een sloom baantje als leraar – een zelfgekozen bestaan in de marge van de wereld. Tot op een dag de pleuris uitbreekt en je ineens een paar kilometer van een frontlinie woont, in een conflict dat zomaar kan uitmonden in de derde wereldoorlog. Het overkomt Pasja, een inwoner van een naamloos plaatsje in de Donbas en de hoofdpersoon van *Het internaat*. Terwijl om hem heen de oorlog kolkte, moet hij enkele belangrijke vragen onder ogen komen die hij zijn hele leven onder de mat heeft proberen te vegen.

Vanaf eind 2021 volgde de wereld met argusogen de ontwikkelingen aan de Oekraïens-Russische grens, waar het ‘op één na machtigste leger op aarde’ zich steeds dreigender samenspakte. Europa hield de adem in. De Oekraïners zelf waren nog het minst verbaasd toen de Russen uiteindelijk binnenvielen, op 24 februari 2022. Nieuw was de schaal van de invasie, die miljoenen levens ontwrichtte, maar de nietsontziende wreedheid van de Russen kwam voor hen nauwelijks als een verrassing. Tankkolonnes, artillerieregens, plunderingen, moordpartijen en verkrachtingen – in de Donbas was dit al jarenlang aan de orde van de dag.

Acht jaar eerder, in februari 2014, hadden de prowesterse Majdanprotesten, ook wel de Revolutie van Waardigheid, de poetinistische marionet Viktor Janoekovytsj op de vlucht ge-

jaagd. In de chaotische weken die volgden bezette Rusland de Krim en probeerde het in het zuiden en het oosten van Oekraïne separatistische opstanden te ontketenen. Die opzet slaagde alleen in de Donbas, Janoekovytsj' thuisbasis, waar pro-Russische krachten met hulp van Russische speciale eenheden, en onder een niet-aflatende stortvloed aan Kremlin-propaganda, de 'volksrepublieken' Donetsk en Loehansk uitriepen.

Tegen de zomer van dat jaar had het Oekraïense leger, bijgestaan door een rits vrijwilligersbataljons, de bezette gebieden op een haar na omsingeld. De separatisten konden elk moment afgesneden worden van de Russische grens, hun militaire levensader. Het Kremlin greep in: eerst met zware wapensystemen (waaronder de Boek-raket die MH17 uit de lucht schoot) en vanaf augustus met een massale inzet van reguliere Russische troepen, die de Oekraïense strijdkrachten tientallen kilometers naar het westen dreven. Pas in de winter van 2015, na maanden van zware gevechten, liep de oorlog vast in een patstelling en groeven beide zijden zich in.

In de niet-erkende 'volksrepublieken' bouwden de separatisten samen met de Russische veiligheidsdiensten, de zogeheten *siloviki*, ondertussen een dystopische heilstaat uit – een bizar samenraapsel van Sovjetnostalgie, Russisch nationalisme en een quasi-feodaal bestuur, met Stalin en Poetin als beschermheiligen. Al wat Oekraïens is, hebben de nieuwe machthebbers uitgebannen. Kyiv schilderen ze af als het hol van bloeddorstig nazisme.

Het internaat, Serhi Zjadans eerste boek over de oorlog, speelt zich af in de eerste winter na het begin van de strijd. De verwickelingen zijn geënt op de belegering van Debaltseve, een belangrijk knooppunt van wegen, precies tussen Donetsk en Loehansk in. Gedurende de herfst van 2014 wist het Oekraïense leger hier stand te houden, terwijl Russisch-separatisti-

sche troepen het stadje langzaam insloten. Uiteindelijk werd de situatie onhoudbaar en moest Debaltseve worden opgegeven – de Oekraïense strijdkrachten trokken zich terug, duizenden burgers kwamen in de stad vast te zitten. Het was de laatste grote slag vóór 2022 en nog altijd een collectief trauma voor heel wat Oekraïners.

Ook voor de oorlog stond de Donbas al centraal in het oeuvre van Serhi Zjadan, die zelf uit de regio afkomstig is. Met zijn steenkoolmijnen en staalovens was deze uiterst oostelijke hoek van Oekraïne ooit het kloppend hart van de Sovjetindustrie. Met ontzag schildert Zjadan het even imposante als troosteloze landschap: een uitgestrekte agglomeratie van steden en mijnen, fabrieken en spoorwegen, te midden van de ruige steppe.

In *Het internaat* schrijft Zjadan even kritisch als liefdevol over de inwoners van de Donbas, van wie velen, vernederd door het economisch verval dat volgde op de Oekraïense onafhankelijkheid, bleven steken in het Sovjetverleden en zich aangetrokken voelden tot de grootmachtsfantasieën van de grote buur in het oosten. Zjadan weet de heersende mentaliteit van vele Oost-Oekraïners aanschouwelijk te maken: hun wantrouwen tegenover het centrale gezag, gekoppeld aan de neiging om de verantwoordelijkheid voor hun lot aan anderen over te laten. Om niet op te vallen, zich nergens mee te bemoeien, elk initiatief te ontwijken, en zich terug te plooiën tot hun intieme cirkel. Met soms catastrofale gevolgen.

En dat is iets wat Zjadan scherp weet te vatten: de geleidelijke bewustwording van het aanvankelijk apathische hoofdpersonage Pasja is tevens het verhaal van veel van zijn streekgenoten, die in de jaren na Majdan en de Russische inmenging gedwongen werden een kant te kiezen. Het Russische regime moest in de nasleep van de grootschalige invasie van Oekraïne van 2022 tot zijn ongenoegen vaststellen dat de keuze van het

merendeel van de inwoners van de Donbas niet in zijn voordeel uitviel.

In Oekraïne kwam *Het internaat* uit in 2017 en riep het boek bij de lezers beelden op die nog vers in het geheugen lagen. Inmiddels, bij de verschijning van deze vertaling, zullen veel scènes ook akelig herkenbaar zijn voor het Nederlandstalige lezerspubliek. De bombardementen van stations, de schuilkeiders, de eindeloze rijen Russische tanks, het willekeurige geweld – alles herhaalt zich weer sinds 24 februari 2022. Alleen worden er nu geen honderdduizenden levens verwoest, maar miljoenen. Een weinig begrepen en bijna vergeten conflict aan de rand van Europa heeft de wereld plotseling weer in zijn ban, omdat het ditmaal onmiskenbaar ons allemaal aangaat.

Zomer 2022

- Ga erheen, haal 'm op, - schreeuwt de ouwe.
- Het is háár zoon, - roept Pasja terug, - ze kan 'm zelf gaan ophalen.
- Het is jouw neefje, - zegt de ouwe.
- Dus?
- En mijn kleinzoon.

En dat allemaal zonder de tv uit te zetten. Zelfs 's nachts zet hij de tv niet uit. Die brandt bij hen thuis als een soort eeuwige vlam: niet zozeer om de levenden een plezier te doen als wel om de doden te gedenken. De ouwe kijkt het weerbericht alsof hij verwacht dat ze zijn naam zullen noemen. Als het weerbericht is afgelopen blijft hij een tijdje zitten, net alsof hij niet kan geloven wat-ie heeft gehoord. Pasja kijkt geen tv, zeker het afgelopen jaar niet, nu het nieuws alleen nog bang maakt; meestal zit hij op zijn kamer, achter zijn bureau, dat bedolven is onder de schoolboeken. Hij trekt het niet meer, staat op van de bank, loopt naar buiten. De ouwe draait zich om naar het geluid, de springveren in de bank kraken als droge takjes in een padvindskampvuur. De meubels in het huis zijn oud maar taai: ze zullen hun huidige eigenaars vermoedelijk overleven. Zijn zus had nog voorgesteld om op z'n minst de leunstoelen wat te verschuiven, maar Pasja bleef dat wegwuiven. Wat heeft het voor zin, zei hij, dat is zoiets als een facelift nemen op je zeventigste: het kan, natuurlijk, maar je kan beter een pijnstiller slikken.

Zijn zus kwam de laatste tijd nog maar zelden over de vloer, dus niemand had het meer over de opstelling van de meubels.

Pasja hield van het huis, hij had er zijn hele leven gewoond en was van plan er te blijven wonen. Het was gebouwd door Duitse krijgsgevangenen, vlak na de oorlog. Een ruim bemeten twee-onder-een-kap. De tweede straat vanaf het goederenstation, in een buurt met losstaande, dicht op elkaar gebouwde huizen, overwegend bevolkt door stationspersoneel. Hun hele plaatsje was rond het goederenstation opgetrokken: het station bracht werk, het bracht hoop, het leek op een hart, zwartgeblakerd van de treinrook, dat het bloed van de omliggende dalle-tjes en bosstroken rondpompte. Zelfs nu het depot leegstond, als een zwembad zonder water, en in de werkplaatsen enkel nog zwaluwen en daklozen woonden, bleef het leven zich vastklampen aan de spoorwegen. Alleen was er botweg geen werk meer. Om de een of andere reden zijn het altijd arbeidersbuurten waar de arbeid als eerste verdwijnt. De werkplaatsen waren opgedoekt, en de mensen waren hun eigen weg gegaan, hadden zich teruggetrokken op hun krappe erven, met waterputten die in de verzengende zomer opdroogden en voorraadkelders waarin alle voorraden nog voor Kerstmis opraakten.

Toch had Pasja niets te klagen: per slot van rekening was hij een soort ambtenaar. Jaja, denkt Pasja, terwijl hij naar buiten loopt en de deur, die gestoffeerd is met ziekenhuisdekens, achter zich dichttrekt, een ambtenaar, een ambtenaar. De sneeuw op het erf is blauw-rose, ze weerkaatst de ondergaande zon en de avondhemel, het donker zit al in haar diepe poriën. Ze voelt scherp aan, ruikt naar dooiwater, bedekt de kluitelige zwarte aarde, zodat je geen weersverwachtingen nodig hebt: het wordt een lange winter, ruim genoeg tijd om de kou op te snuiven, er genoeg van te krijgen en eraan te wennen. En als je er eenmaal gewend aan bent, dan breekt er weer iets nieuws aan.

Tot die tijd doet de wereld denken aan een hoopje sneeuw in je warme handen: het smelt, sijpelt weg, maar je handen worden hoe langer hoe kouder, er zit steeds minder warme beweeglijkheid in, steeds meer ijzige starheid. Zelfs als het smelt blijft het water dodelijk, de zonnestralen zinken weg in het complexe stelsel van waterspiegels en weerkaatsingen, niemand krijgt de kans om zich eraan te warmen: meteen na de lunch, als de vochtige fluitsignalen nog boven het station hangen, begint het te schemeren, waarna het gevoel van dooi, dat bedrieglijke gevoel van warmte, ogenblikkelijk verdwijnt.

Pasja loopt om het huis heen, via een zompig paadje baant hij zich een weg tussen de bomen. Ze hebben het huis hun hele leven gedeeld met een spoorarbeider. De helft behoorde aan hem toe, de andere helft aan Pasja's hechte gezin: papa, mama, Pasja en zijn zus. Een jaar of vijftien geleden, toen het hele gezin nog samen was, had de spoorarbeider zijn deel van het huis laten affikken. De brandweer was er op tijd bij. Maar de arbeider had geen zin om zijn huis weer op te bouwen – hij liep naar het station, stapte op de trein oostwaarts en verdween voor altijd uit hun leven. De afgebrande helft van het huis hadden ze simpelweg laten instorten, ze kalkten de muur en gingen verder met hun leven. Van buitenaf deed het huis denken aan een half brood op een winkelschap. De ouwe kocht ook altijd halve broden, om niet te veel geld kwijt te zijn. En zodat er geen restjes overbleven. Dat had het stationsbestaan hem geleerd.

Zwarte bomen bedekt met sneeuw, scherpe takken tegen een rode hemel – achter het hekwerk ligt de straat, de witte huisjes van de burens, hier en daar de gele sinaasappels van elektrisch licht, tuinen, hekken, schoorstenen waar rook uit opstijgt, alsof vermoeide mannen staan te praten in de vrieskou en warme januarilucht uit hun longen laten ontsnappen. De straten zijn leeg, nergens iemand te bekennen, alleen nu

en dan het geluid van treinstellen die worden gekoppeld op het goederenstation, metaal tegen metaal, alsof iemand ijzeren meubels aan het rondschuiven is. En dan zijn er van 's ochtends vroeg tot 's avonds laat de zware, eenzame dreunen uit het zuiden, uit de richting van de stad – nu eens heviger, dan weer vager. De nagalm draagt hoog door de lucht, de akoestiek is in de winter vervormd, het is moeilijk om precies te zeggen waar een projectiel vandaan komt, waar het neerkomt. Frisse lucht, de geur van vochtige bomen, drukkende stilte. Zo stil is het alleen als iedereen zwijgt en z'n oor te luisteren legt. Pasja telt tot honderd en loopt dan weer terug. Tien keer. Gisteravond waren het er zes. In diezelfde tijdspanne. Benieuwd wat ze in het nieuws zullen vertellen.

Hij treft de ouwe aan in de keuken. Die staat gebukt naast de tafel zijn oude sporttas in te pakken.

– Reisplannen? – vraagt Pasja.

Niet dat-ie het antwoord niet weet: hij wil de kleine gaan ophalen. Demonstratief gooit de ouwe een krant in de tas (hoe kan een mens oude kranten herlezen – dat is hetzelfde als opgeloste kruiswoordraadsels lezen), zijn bril (Pasja maakt altijd ruzie met hem over die bril: dikke glazen, vervormd beeld – draag liever een zonnebril, raadt hij de ouwe aan, je ziet toch geen steek), zijn pensioenbewijs (als het meezit is de rit gratis), zijn mobieltje, dat gladgepolijst is als een steen in de zee, een schone zakdoek. De ouwe wast en strijkt zijn zakdoeken zelf, daar zadelt hij zijn dochter niet mee op, dat wil-ie niet. Eén keer per maand gaat hij achter de strijkplank staan en strijkt de zakdoeken, die grauw zien van ouderdom, zorgvuldig glad, alsof hij afgedankte bankbiljetten droogt. Pasja neemt steeds papieren zakdoekjes voor hem mee, maar de ouwe blijft vasthouden aan zijn zakdoeken, een oude gewoonte, uit de tijd dat hij op het stationskantoor werkte, toen papieren zak-

doekjes nog niet in het wild voorkwamen. Stoffen trouwens evenmin. De ouwe kan nauwelijks overweg met zijn mobieltje, maar sleept 'm toch overal met zich mee – gehavend omhulsel, vervaagde groene belknop. Pasja waardeert zijn beltegoed voor hem op, zelf heeft-ie dat nooit onder de knie gekregen. Nu is hij verwoed alle spullen aan het inpakken, graaft in zijn tas, blijft gekrenkt zwijgen: hij wordt alsmaar lastiger, je kunt het nergens over hebben of hij is op z'n teentjes getrapt, net een kind. Pasja loopt naar het fornuis, neemt een slok uit de waterketel. De waterputten waren die zomer opgedroogd, en zomaar uit de kraan drinken durft niemand – wie weet wat er tegenwoordig allemaal in de leidingen rondzwemt. Daarom koken de mensen het water en vermijden ze waterbekkens. De ouwe reageert niet, zoekt in zijn broekzakken.

– Vooruit, – zegt Pasja, – ik ga wel, ik haal hem op.

Maar zo makkelijk geeft de ouwe zich niet gewonnen. Hij pakt de krant uit de tas, slaat 'm open en weer dicht, vouwt 'm in vieren en stopt hem weer terug. Zijn dorre gele vingers schuren nerveus langs het krantenpapier, hij kijkt Pasja niet eens aan, staat gebukt over de tafel, wil een of ander punt maken, voert oorlog tegen de hele wereld.

– Hoor je me? – zegt Pasja. – Ik rij erheen en haal hem op.

– Dat hoeft niet, – antwoordt de ouwe.

– Ik zeg toch: ik haal hem wel op, – herhaalt Pasja licht geprikkeld.

De ouwe haalt demonstratief zijn krant uit de tas en loopt weg. Met een ruk opent hij de deur die naar de woonkamer leidt – een streep zacht licht van de tv valt in de donkere gang. Dan trekt hij de deur bruusk achter zich dicht, alsof hij zich van binnenuit opsluit in een lege koelkast.

Dag één

De januariochtend strekt zich roerloos uit, als een wachtrij in een ziekenhuis. Ochtendkou in de keuken, grafieten schemering achter het raam. Pasja loopt naar het fornuis, meteen ruikt hij de zoetige gasgeur. Die roept bij hem altijd de associatie op met lekker vroeg uit de veren. Elke ochtend, voor z'n werk, de schoolboeken en schriften van zijn leerlingen in z'n aktetas werpen, de keuken in lopen en het zoete gas opsnuiven, een kop sterke thee drinken, met een stuk roggebrood erbij, en zichzelf ervan overtuigen dat zijn leven geslaagd is. Als dat gelukt is: snel naar zijn werk. Die geur vergezelt hem al zijn hele leven; als hij een keer niet in z'n eigen huis wakker wordt, krijgt hij, in afwezigheid van zijn vertrouwde fornuis en de geur van doorgebrande gaspitjes, geen hap door z'n keel. Pasja kijkt door het raam naar buiten, bestudeert de zwarte sneeuw en de zwarte hemel, dan gaat hij aan tafel zitten, schudt met z'n hoofd, probeert weer bij zinnen te komen. Het is zes uur 's ochtends, januari, maandag, weer een dag zonder werk.

Hij pakt de schriften van de vensterbank, bladert erin, legt ze meteen terug, staat op, loopt door de gang, gluurt de woonkamer in. De ouwe ligt in de leunstoel te slapen, op het scherm probeert een man die onder het bloed zit met geschreeuw zijn aandacht te trekken, maar tevergeefs: de ouwe heeft het geluid 's nachts uitgezet, die hoort je niet meer, hoe hard je ook schreeuwt. Pasja blijft even staan, kijkt naar het bloed. De

schreeuwende man richt zijn blik op Pasja en schreeuwt nu naar hem: niet uitzetten, luister, dit is belangrijk, het gaat jou ook aan. Maar Pasja vindt al gauw de afstandsbediening, drukt op de grote rode knop, alsof hij tandpasta uit een tube drukt, gooit de afstandsbediening op de tafel en loopt naar buiten, zachtjes, om de ouwe niet te wekken als hij de deur achter zich dichtdoet. Niettemin kraakt de deur vervaarlijk in de ochtendschemer, de ouwe is op slag wakker, staat op om de afstandsbediening te pakken en zet zonder een woord te zeggen de tv weer aan, waar zich iets verschrikkelijks afspeelt, iets wat iedereen aangaat. Maar Pasja is al bijna bij het station.

+

Er klopt iets niet, denkt hij, er klopt hier iets niet. Er is geen levende ziel te bespeuren, geen stem te horen. Zelfs geen locomotieven. Zelfs geen straatverkopers. De donkerblauwe sneeuw sijpelt weg, de temperatuur ligt net onder nul, maar de hemel is bewolkt, de vochtigheid blijft in de lucht hangen, loopt soms over in een nauwelijks voelbaar gemiezer, boven de sporen verderop hangt mist, en in de mist zijn stemmen noch voetstappen te horen. Het is nog vroeg, denkt Pasja nerveus, dat moet het zijn. In het zuiden, daar waar de stad begint, hangt ook een verdachte stilte, zonder explosies, zonder open-gescheurde lucht. Van om de hoek komt een bus aangereden. Pasja ademt opgelucht uit: het openbaar vervoer rijdt nog, alles is in orde. Het is gewoon nog vroeg.

Hij begroet de chauffeur, die trekt angstig zijn hoofd weg in de kraag van zijn leren jas. Pasja stapt door het lege gangpad, gaat links zitten, naast het raam. Dan krijgt hij het te kwaad en gaat-ie aan de rechterkant zitten. De chauffeur slaat dit alles achterdochtig gade in de spiegel, alsof hij bang is om iets be-

langrijks te missen. Als Pasja zijn blik onderschept, wendt de chauffeur zich af, start de motor, trekt aan de versnellingspook. Het ijzer knarst humeurig, de bus komt in beweging, de chauffeur maakt een ereronde in de lege mist voor het goederenstation, dan laten ze het achter zich. In dit soort bussen worden overledenen vervoerd, denkt Pasja onwillekeurig. Van die speciale bussen met een zwart lint langs de buitenkant. Benieuwd of er dan nog passagiers bij passen. Of moet de weduwe op de doodskist gaan zitten? En waar brengt deze lijkwagen me heen?

De bus passeert een verlaten straat, dan nog een. Hier om de hoek is een straatmarktje waar gepensioneerde dametjes dagelijks hun bevroren waren verkopen. De bus slaat de hoek om, maar er zijn geen dametjes, geen voorbijgangers. Pasja snapt best dat er iets niet klopt, dat er iets is voorgevallen, maar doet alsof alles in orde is. In paniek raken is ook weer zoiets. De chauffeur kijkt verbeten weg terwijl hij de lijkwagen door de mist en het water stuurt. Had ik dan toch het nieuws moeten kijken? vraagt Pasja zich nerveus af. En dan die stilte – nadat de hemel in het zuiden, boven de stad, dagenlang heeft gegloeid als een stuk betonijzer dat in het vuur heeft gelegen. Alles stil en leeg, alsof iedereen op de nachttrein is gestapt en het dorp heeft verlaten. Enkel Pasja en de chauffeur zijn achtergebleven, maar inmiddels rijden ook zij de twee flats op het zand voorbij, passeren het garagepark en kachelen het dorp uit. Een lange populierendreef leidt naar de autoweg, de populieren loeren vanuit de mist, net kinderen die zich achter hun vaders rug verstoppen. Ergens hoog in de toppen roert de zon zich, daar moet ze al zijn opgekomen; ook al zie je haar niet, je voelt 'r wel. Verder voel je niets. Pasja houdt die vochtige massa rondom in de gaten, probeert te begrijpen wat hij gemist heeft, wat die met bloed overgoten kerel op tv hem duidelijk wilde maken.

De chauffeur ontwijkt voorzichtig de kille gaten in de weg; bij de autoweg aangekomen slaat hij rechts af. De bus rolt naar de halte toe, stopt uit gewoonte, hier stapt altijd wel iemand in. Maar blijkbaar niet vandaag. De chauffeur blijft, ook uit gewoonte, een tijdje wachten en laat de deuren openstaan; dan kijkt hij om naar Pasja, alsof hij hem om toestemming vraagt, de deuren gaan dicht, de bus zet zich weer in beweging, komt op snelheid en rijdt recht op het checkpoint af.

– Krijg de... – is alles wat de chauffeur zegt.

Het checkpoint staat volgepakt met militairen: ze staan achter de betonblokken, onder gerafelde blauw-gele vlaggen, zwijgend kijken ze naar het zuiden, in de richting van de stad. Hoe vaak is hij deze plek het afgelopen halfjaar niet gepasseerd, sinds het staatsgezag na een aantal korte, hevige gevechten terugkeerde? Op weg naar de stad of op de terugweg naar huis, naar het goederenstation, kon je altijd op een legitimatiecontrole rekenen, of met andere woorden: op gezeik. Al lieten ze Pasja gewoonlijk zwijgend door, zonder vragen: een plaatselijke bewoner, zijn adresgegevens in orde, de staat had hem niets te verwijten. Pasja was gewend geraakt aan de onverschillige blikken, aan de afgemeten, mechanische bewegingen van de militairen, aan hun zwarte vingernagels, aan het feit dat je je paspoort en adresgegevens moest afgeven en wachten tot je land zich voor de tigste keer had vergewist van jouw gehoorzaamheid aan de wet. De soldaten gaven de papieren zwijgend terug en Pasja stopte zijn paspoort weer in zijn broekzak, waarbij hij zijn best deed niemands blik te kruisen. De vlaggen verwasten door de regen, de kleuren vervaagden, smolten weg in de grijze herfstlucht, als sneeuw in warm water.

Pasja kijkt door het venster naar buiten, ziet een met donker metaal bepantserde jeep langsrijden. Drie mannen met machinegeweren springen uit de jeep naar buiten. Zonder aan-

dacht te besteden aan de lijkwagenbus rennen ze de menigte in die verderop te hoop loopt. De soldaten staan door elkaar te schreeuwen, rukken elkaar de verrekijker uit de hand, speuren de autoweg vóór zich af, knippen hun door rook en slaapgebrek rood geworden ogen samen, omkranst door diepe rimpels. Maar de autoweg blijft leeg; zo leeg, dat je er bang van wordt. Normaal gesproken rijdt er altijd wel iemand. Ook al was de stad al geruime tijd vrijwel volledig omsingeld, en ook al sloot de ring eromheen zich steeds nauwer, er bleven mensen langs deze enige overgebleven weg de stad in en uit rijden. Voornamelijk militairen die munitie kwamen aanvoeren, of vrijwilligers die hiervandaan, uit het noorden, uit vredig gebied, voortdurend allerlei rommel naar de stad brachten – warme kleren, bijvoorbeeld, of middeltjes tegen verkoudheid. Wie heeft er middeltjes tegen verkoudheid nodig in een stad die door zware artillerie wordt beschoten en die elk moment kan worden opgegeven? Maar dat hield niemand tegen: hele colonnes baanden zich een weg van het vasteland naar de omsingelden, zelfs al werden ze daarbij, hoe kon het ook anders, soms onder vuur genomen. Het was duidelijk dat de stad zou worden opgegeven, dat het regeringsleger gedwongen zou worden zich terug te trekken en de vlaggen van Pasja's land met zich mee te nemen, en dat de frontlijn naar het noorden zou opschuiven, tot aan het goederenstation, en dat daarmee ook de dood een kilometer of tien dichterbij zou komen. Maar wie kon dat iets schelen? Ook gewone burgers waagden het erop en scheurden over het kapotte asfalt richting de stad. De militairen probeerden ze op andere gedachten te brengen, maar niemand vertrouwde de militairen hier echt, iedereen waande zich slimmer dan de rest. Dus stortten ze zich maar in het mortiervuur voor een of ander bewijsstuk van het pensioenfonds. En niet geheel onterecht, want als je de keuze hebt tussen de dood en bureau-

cratische rompslomp, is het soms beter om voor de dood te kiezen. De militairen hadden er de pest in, soms sloten ze het checkpoint af, maar de schoten hoefden maar te verstommen of er vormde zich weer een rij van auto's. Ze moesten de mensen wel doorlaten.

Nu is de autoweg echter volledig verlaten. Het lijkt erop dat er zich daar, in de stad, iets vreselijks afspeelt, iets wat in staat is om zelfs chauffeurs van *marsjroetka's** en speculanten af te schrikken. En tussen de betonblokken en het prikkeldraad staat een menigte ongeschoren mannen, nijdig door slaapte kort en uitzichtloosheid, en iedereen schreeuwt naar elkaar, viert zijn woede bot op een ander. En een magere, lange soldaat verwijderd zich uit de menigte en loopt richting hun bus, onder zijn veel te grote helm twee niet-begrijpende ogen, niet-begrijpend en breed opengesperd, opengesperd van angst, waarschijnlijk – hij steekt zijn arm uit, als om te zeggen: halt, verroer je niet. Niet dat ze zich verroerden – ze blijven zitten, vastgenageld, met ingehouden adem. Plotseling is er zoveel ruimte in de bus, en is de lucht zo ijl, je kunt ernaar happen wat je wil – het is niet genoeg om op adem te komen. De soldaat nadert de deur en geeft met vlakke hand een dreun tegen het metalen oppervlak. De bus galmt na, als een gezonken onderzeeër, de chauffeur doet de deur iets te bruusk open.

– Waar de fuck gaan jullie heen? – schreeuwt de soldaat hem toe, en hij buigt zich voorover om aan boord te stappen. Hij moet zich bukken, zijn helm kruipt over z'n ogen, en Pasja

* Een wijdverspreide vorm van semiopenbaar vervoer in voormalige Sovjetrepublieken: een minibusje dat tot twintig passagiers kan vervoeren, vaak uitgebaat door privévervoerders die een vaste route volgen en op verzoek van de passagiers ook buiten de vaste haltes stoppen. De chauffeurs van zulke taxibusjes staan bekend om hun roekeloos rijgedrag.

krijgt de indruk dat hij hem ergens van kent, maar waarvan, waarvan, denkt Pasja. De soldaat kijkt hem ondertussen onheilsPELLend aan, komt op hem af, zet zijn helm recht, wrijft met zijn hand in z'n ogen en schreeuwt Pasja recht in zijn gezicht: Papieren! Je papieren, godverdomme, man!

Pasja graait in zijn zakken, plotseling zijn het er zoveel dat hij erin verdwaalt en niets meer terug kan vinden, hij haalt allerlei rommel tevoorschijn: vochtige doekjes, waarmee hij 's ochtends op school zijn schoenen schoonveegt, een uitgeprint lesprogramma, een bericht van het postkantoor dat er een pakje voor hem ligt. Dat is waar ook, denkt Pasja, terwijl hij de soldaat doodsbenauwd aankijkt, er ligt een pakje te wachten, een pakje, een pakje. Vergeten, denkt hij, en zijn huid wordt ineens klam en koud, alsof hij zelf is schoongeveegd met vochtige doekjes.

– En? – blaft de soldaat, over hem heen hangend.

Wat het vooral is: Pasja kan maar niet begrijpen welke taal de man spreekt. Doordat de woorden zo rafelig en brokkelig uit zijn mond komen, zonder intonatie, zonder accent, hij schreeuwt maar wat, alsof hij restjes verkoudheid uit z'n longen hoest. Moet hij in de staatstaal antwoorden, denkt Pasja in paniek, in het Oekraïens? Een maand geleden stond hier een eenheid uit de buurt van Zjytomyr, uit het westen, die moesten lachen toen ze hoorden hoe hij van taal naar taal glibberde. Zijn het dezelfde, of niet? twijfelt Pasja koortsachtig, starend in de twee woedende ogen, waarin hij zijn eigen doodsangst weerkaatst ziet.

– Vergeten, – antwoordt Pasja, in het Oekraïens.

– Wat? – zegt de soldaat ongelovig.

De chauffeur veert overeind, niet wetend wat hij moet doen: het op een lopen zetten of op z'n plek blijven. Ook Pasja weet niet wat hij moet doen, en denkt: hoe dan, hoe dan?